

ДУШАН ПОПОВИЋ
Универзитет у Београду – Филозофски факултет
dusanpo@verat.net

PSEUDO-TRAGICA PRODROMEA: О СЕНЦИ ПАТЕТИКЕ НАД СЈАЈЕМ ВИЗАНТИЈСКЕ СВЕТОВНЕ КЊИЖЕВНОСТИ¹

Анализирајући у раду првенствено изворе од I до III певања стихованог романа *Роданѿа* и *Досикле* Теодора Продрома, аутор настоји да укаже на огроман уплив Еурипидових драма на настанак мотива, општих места и стилских фигура у овом роману, као и да нагласи у којој мери су се те трагедиографске компоненте уклопиле у логичку структуру друкчијег књижевног рода, с једне стране, а колико оне, с друге стране, представљају за романописца баласт и чисто „учени” украс којим се постиже искључиво патетичност.

Кључне речи: византијски роман XII века, античка трагедија, Еурипид, мимеза

By analyzing primarily the sources for the 1st through the 3rd books of the verse novel *Rhodanthe and Dosicles* by Theodore Prodromos the author of the paper attempts to point out an enormous influence exerted by the Euripidean drama on the emergence of motifs, common-places and tropes in this novel, as well as to emphasize, on the one hand, in which measure these drama-components are consistent with the logical structure of a different literary genre, and on the other, how much they represent a ballast and a purely erudite ornament for the novelist, intended exclusively for the achievement of pathos.

Key-words: Byzantine novel, Classical tragedy, Euripides, mimesis

Важна општа особина свих византијских романа XII века, а не само романа у стиховима *Роданѿа* и *Досикле* Теодора Продрома, јесте, налик њиховим античким праузорима, немоћ и пасивност ликова, што је, како се чини, и њихова

¹ Поднаслов осмишљен према формулацији у Марковићевој уводној студији за његов превод *Роданѿе* и *Досикла* (види: Теодор Продром, 27). Сви преводи чији извор није назначен, као и сва подебљања (слог „bold”), потичу од аутора чланка.

суштинска компонента; од тога зависе међусобно заљубљивање јунака и јунакиње, њихово раздвајање и патње.² У односу на паганске моделе, разлика се у тим „новим” делима огледа у наглашенијој пасивности, а писци је имплицитно представљају као пожељну за развој радње. Понекад се, међутим, та карактеристика подвргава изменама, које су, додуше, последице дејства неке спољне силе – био то случај, сан, или божанство. Иако јунаци и даље остају беспомоћне жртве догађаја, ипак можемо назрети да њихове патње нису, у основи, увек проузроковане мешањем неке убичајене спољне силе, како то може наоко изгледати, већ су изазване деловањем сопственог размишљања датог лика, као и његовим унутрашњим психолошким процесима.³

Будући да је такав развој ликова видљив у Продромовом роману, можемо претпоставити да је аутор дела био под великим упливом античке трагедије, а пре свега Еурипида, као најизразитијег „психолога” међу тројицом античких трагедиографа.⁴ Што се популарности самог Еурипида у Византији тиче, она је вероватно условљена његовом већом „реторичношћу” у односу на Софокла и Есхила, а да је то тако можемо закључити по огромном броју рукописа неких његових драма (примера ради, *Хекаба* је сачувана у стотинама преписа).⁵ Наравно, треба водити рачуна и о чињеници да, иако се многи византијски писци уопште обилно користе цитатима и мотивима из античких драма, то ипак може да нас наведе на погрешне закључке, тј. да се испостави како су одређени наводи толико уопштени да се могу сматрати општим местима, употребљеним и у ироничку или пародистичку сврху.⁶

Структура заплета Продромовог романа сажетија је и брижљивије израђена у односу на ону коју налазимо у античким романима Хелиодора и Ахила Татија, којима византијски романописац дугује много тога. Попут осталих у целини сачуваних романа византијског XII века, као и попут другог дела *Дијениса Акришије*, у којем се износе подухвати тог јунака, и Продромов роман, подељен на девет певања, од којих је свако прожето извесним тематским јединством, сачињавају прилично подударна три дела. Тако се од првог до трећег певања може наићи на доста сложене парове приповедачког поступка познатијег под називом *flashback*, а управо они обилују изразима преузетим из Еурипидових трагедија. Иако се слична, „еурипидовска” места могу пронаћи и у преостале две целине (од четвртог до деветог певања), она се ту, ипак, јављају у мањем броју,

² Macalister, *Byzantine Developments*, 279 sq.

³ Продром, примера ради, јунака свог романа, Досикла, приказује као суштински беспомоћан лик који пати, али је то последица Досикловог начина закључивања о догађајима, а не дејства неке спољне и несхватљиве силе: RD, 2.316–318 и 2.323–333.

⁴ О карактеристикама Еурипидове драматургије, које се у изради радње и ликова поклапају с онима Продромовим у роману, види: Stahl, On 'Extra-Dramatic' Communication, 123 sq.

⁵ Mathiessen, *Manuscript Problems*, 295; Marciniak, *Greek Drama*, 82 sq.

⁶ Као пример за ову појаву може да послужи Агатијино навођење цитата управо из Еурипидових дела: Wilson, *Books and Readers*, 5.

највероватније због одсуства поменутих карактеристика у изради радње и ликовна, па ћемо се овде ограничити само на анализу првог, уводног дела романа.

Наводимо, укратко, садржај прва три певања Продромовог романа.

Током напада гусара на град Родос протагонисти романа бивају уграбљени и утамничени заједно с многим мештанима и Кратандром, Грком са Кипра, с којим се Досикле спријатељи. Наставак радње романа у првом делу I певања сачињава међусобна размена приповести између Досикла и Кратандра. Попут Клинијине приче из античког романа *Леукија и Клиџофонџи*, Кратандрова приповест главном току приповедања придаје трагичку ноту: он прича како је ухавањен *in flagranti* у одаји своје вољене Хрисохроје и како је, услед збрке која је због тога настала, један чувар грешком убио девојку уместо њега. Након свега тога, Досикле ће испричати Кратандру како се са Родантом задесио на Родосу; и овога пута приповедање започиње поступком *in medias res* тако што се описује долазак заљубљеног пара у град Родос и њихов пријем у кући породице једног локалног трговца. II певање у потпуности заузима *flashback* током којег Досикле, као „причу унутар приче”, Кратандру поново описује ток свог удварања и отмице Роданте, онако како је то раније већ испричао својим домаћинима на Родосу. III певање садржи завршетак Досикловог ретроспективног приповедања, све до тачке у којој се везује за почетак главног тока радње. Вођа гусара Гобрија, кога су читаоци већ сусрели у I певању, где је приказан као хировити господар над животом и смрћу својих заробљеника, сада ће покушати да заведе Роданту.

* * *

Као и Хелиодор, на самом почетку увода у радњу свог романа, Продром започиње **I певање** приповедним приступом *in medias res* (RD, 1.1); то постиже применом уводне формуле с парафразом Сунчевих (Хелијевих) кочија, за које се прецизира да, у тренутку започињања радње романа, тону у морску пучину, остављајући за собом сумрак. Овај у основи хомерски мотив (*Il.* 5.5 sq.; 12.1 sq.) преузимају антички романописци, нпр. Хелиодор (*Aeth.* 1.1.1–4), али га прво усвајају атински трагедиографи, Еурипид пре свих. У чак четири своја комада он се враћа на исту перифразу Сунца: реч је о *Елекџри*, *Ијону*, *Ифиџенији у Аулиди*⁷ и *Феничанкама*. У првој трагедији (ст. 866) то је „Сунце” као „возар сјајног четворопрега”,⁸ у другој (ст. 82 и даље) „Сунце већ обасјава земљу сјајем / свог блиставог четворопрега”,⁹ у трећој (ст. 158 и даље) „... огањ Сунчевог четворопрега

⁷ Парадигматична чињеница је да се и сама радња ове драме, на најочљивији начин у односу на све остале Еурипидове трагедије, уводи поменути поступком *in medias res* (Goodkin, *The Tragic Middle*, 112).

⁸ Eur. El. 866: ὃ φέγγος, ὃ τεθρίππον ἡλίου σέλας. О овоме више: Wohl, Euripides and the Politics, 78.

⁹ Eur. Ion 82 sq.: ἄρματα μὲν τάδε λαμπρὰ τεθρίπων / Ἥλιος ἦδη λάμπει κατὰ γῆν. О овоме више: Zacharia, *Converging Truths*, 13 и 128 sq.

почиње да сјаји...”¹⁰ а у четвртој (ст. 1562 и даље) Антигонин лик се пита: „... ο, da sunca možeš videti sjaj!”¹¹ Једина разлика која се јавља код свих ових примера у односу на Продрома јесте у вокабулару – реч је о придеву τέθριπλος, који је најчешће праћен именицом ἄρματα, док се у роману јавља израз τετράπῳλον δίφρον, што Марковић преводи као „(Сунчева) четворопрежна кола”¹²

Међу заробљеницима се описује и Роданта (RD, 1.67), чију лепоту писац пореди са богињом која је преузела „... људски лик”¹³ Могући трагички узор било би слично самоодређење Диониса у *Бакханџикињама*, 4: „Божански лик у људски претворих”¹⁴ Овај пут употребљени атрибут је идентичан и код песника – βροτησία, док се појам образа, одн. лика, исказује помоћу μορφή, за разлику од романописца, где се јавља πλάσις. С тим у вези, није на одмет подсетити на чињеницу да се и у јединој византијској „трагедији”, под традиционалним називом *Сѵραγαње Χριστῖοβο*, у 1546. стиху јавља идентичан израз – μορφήν... βροτησίαν,¹⁵ што би био још један у низу аргумената који би потврђивали не само директну зависност ове „драме” од Еурипида него и, посредно, могућу аргументацију у корист приписивања ауторства самом Теодору Продрому.¹⁶

У 77. стиху описује се како је гусарска војска окружила (κύκλωθεν περιστάδην) свог вођу Мистила и одала му дужно признање за стицање великог плена. На врло сличан начин, у Еурипидовој *Андромахи* гласник гледаоцима преноси постављање заседе помоћу које је Орест успео да издејствује убиство Неоптолема приликом његове посете Делфима (Eur. Andr. 136 sq.: ... περισταδὸν κύκλω).

Већ после два стиха (RD, 1.79), поступање са заробљеницима окарактерисано је помоћу израза ... **εἰρκταῖς περικλείσασα** ταῖς μυχατέρας...,¹⁷ док се у *Бакханџикињама* тебански владар Пентеј, на сличан начин, претећи обраћа ухапшеном Дионису (497 и 549: **εἰρκταῖσι** τ’ ἔνδον σῶμα σὸν **φυλάζομεν**, ... τὸν ἔμὸν δ’ ἐντὸς ἔχει δῶ- / ματος ἤδη θιασῶταν / σκοταῖαις **κρυπτὸν ἐν εἰρκταῖς**).¹⁸

¹⁰ Eur. Iph. Aul. 158 sq.: ... λευκαίνει / τόδε φῶς ἤδη λάμπουσ’ ἠῶς / πῦρ τε **τεθρίππων** τῶν Ἀελίου.

¹¹ Овако у преводу Гордана Маричића (Euripid – Izabrane drame, 108); дословно: „Да можеш видети Сунчев четворопер!” (Eur. Phoen. 1562 sq.: εἰ δὲ / **τέθριππά** γ’ ἔθ’ **ἄρματα** λεύσσω / **ἄελιου**...). Зачудо, колико нам је познато, до сада није уочена веза са Јокастином инвокацијом Хелија на самом почетку *Феничанки*, loc. cit., 1–3: ὦ τῆν ἐν ἄστροις οὐρανοῦ τέμνων ὀδὸν / καὶ χρυσοκολλητοῖσιν ἐμβεβῶς δίφρου / “Нлие, θοαῖς ἴπποισιν εἰλίσσων φλόγα” (Euripid – Izabrane drame, 81: „Ti, što kroz zvezde krčiš nebeski svoj put, na zlatnim kolima stojiš i konjima brzim oganj obrčeš: Heliје...”).

¹² Теодор Продром, 33.

¹³ Исто, 34 (RD, 1.67: ὑλοκριθεῖσα **τὴν βροτησίαν πλάσιν**).

¹⁴ Eur. Bac. 4: **μορφήν** δ’ ἀμείψας ἐκ θεοῦ **βροτησίαν**.

¹⁵ Цео стих гласи: **μορφήν** λαβόντα πρὸς Θεοῦ **βροτησίαν** („Богом поприми смртни образ”) – Chr. pat. 1546.

¹⁶ Hilberg, Kann Theodorus Prodromus der Verfasser sein?, 283.

¹⁷ „... затворише (заточенике) у тамнице...” – Теодор Продром, 34.

¹⁸ „Па ћемо те бацити у тамницу!”, „А мога господара / он држи у мрачним / лагумима двора.”

Од 87. стиха отпочиње прва од многих тужбалица у роману, коју ту упућује Досикле персонификацији судбине. У њој се, између осталог, то сурово божанство оптужује за доношење многобројних зала протагонисти, који то наглашава тиме што употребљава асиндетон и гомила негиране квалификативе: ἀπεξένωσας συγγενῶν, γνωστῶν, φίλων / μητρὸς ποθεινῆς, προσφιλοῦς φυτοσπόρου¹⁹ (RD, 1.92 sq.). Сличан поступак постизања патоса²⁰ путем гомилања квалификативâ можемо уочити у чак три Еурипидове трагедије. Реч је о *Тројанкама*, 1186 и 1313 и даље (Хекабино ламентирање над сопственом судбином и судбином сина и мужа),²¹ *Алкесийици*, 73 (слушкињино жаљење над судбином протагонисткиње),²² као и *Ифигенији на Тауриди*, 220 (Ифигенијина јадиковка због усамљености и изолације).²³ Додуше, овде би, по нашем мишљењу, вероватнији директан узор Продрому била *Ейтиојска њовесѝ* (1.8),²⁴ будући да се ту протагонисткиња налази у веома сличном положају као и Досикле, тј. допала је ропства у рукама разбојника.

У 104. стиху Продром прибегава метафоричкој употреби појма ватре (πῦρ... λάβρον) као поређењу за могуће снажно дејство љубавне страсти код варварског војсковође,²⁵ у Еурипидовом *Оресѝу* идентичан израз се јавља приликом Менелајевог описивања још једне страсти, овога пута колективне, а то је гнев народа (... δῆμος εἰς ὀργὴν πεσῶν... – 696 и даље).²⁶ Овде је, као евентуални посредник, могла послужити у Византији прилично популарна неканонска књига Старог завета – „Четврта књига макавејска” (4. Мак 16:3 и д.: **λαβροτάτῳ πυρί, ὡς ἡ... φύσις περιέκαιεν ἐκείνην**): ту се, наиме, ради о опису душевног стања мајке браће Макабејаца приликом њиховог погубљења.

У 150. стиху наилазимо на једно од најпопуларнијих општих места античког и византијског романа, а то је уверење да су плач и претерано жаљење својствени искључиво женском роду, а нарочито мајкама (~RD, 1.361 sq.: ... **μήτηρ πρόχειρος εἰς τὸ πολλὰ δακρύνει**).²⁷ Ово је, свакако, замисао карактеристична

¹⁹ Исто, 35: „... од родбине ме одвоји, од другова и пријатеља, / од мајке жељене и вољена оца.”

²⁰ *Pucci*, Euripides's Revolution, 72 n. 151: 'This (kind of) apostrophe (is) particularly eloquent.'

²¹ Eur. Tro. 1186: γραῦς ἀπολις ἄτεκνος, ἄθλιον θάπτω νεκρόν (Euripid – Izabrane drame, 203: „... starica bez grada svog, dece svoje – / tebe, jadnog... sahranjujem”). Види: *Hall*, Inventing the Barbarian, 119; *Torrance*, Metapoetry, 155 и 241.

²² Eur. Alc. 173: ἀκλαυτος ἀστένακτος („... без суза, без јаука”). Види: *Roisman – Luschnig*, Euripides' Electra, 163.

²³ Eur. Iph. Taur. 220: ἄγαμος ἄτεκνος ἀπολις ἀφίλος (Грчке трагедије, 611: „... а без мужа, деце, куће, својте”). Види: *Strohlm*, Euripides' „Iphigenie im Taurerland”, 382; *Torrance*, Metapoetry, 155.

²⁴ Hel. Aethiop. 1.8: στέρησις τῶν οἰκείων, καταποντιστῶν ἄλωσις, θαλασσῶν μυριος κίνδυνος („... одвојеност од рођака, ропство код гусара, безбројне опасности пловидбе”).

²⁵ RD, 1.104: καὶ πῦρ ἀνάψει λάβρον ἐν τῇ καρδίᾳ (Теодор Продром, 35: „... силну ватру осетити у своме срцу...”).

²⁶ Eur. Or. 696 sq.: ὅταν γὰρ ἦβᾷ δῆμος εἰς ὀργὴν πεσῶν, / ὅμοιον ὥστε πῦρ κατασβέσαι λάβρον („Када је народ обузет снажним гневом, / тешко га је обуздати, као и бесни пожар”).

²⁷ Теодор Продром, 59: „... мајка ти је склона потоцима суза.”

првенствено за атичку трагедију, а посебно за Еурипида, будући да су за ово место пронађена чак четири узора, од којих три из *Медеје* (931,²⁸ нешто друкчије 231²⁹ и 889 и даље),³⁰ вероватно према схолији *ad loc.* (γυναικεῖον γένος... ἔστομον εἰς δάκρυα),³¹ а можда и под утицајем дела *Ситрадање Хрисѿово*, 748, 357 и 725 и даље.³² Томе се прикључује и предложак из *Махнѿиої Херакла*, 536,³³ док се популарност ове гноме може потврдити и њеном појавом, додуше у нешто измењеном виду, и код Софокла у *Ајанију*, 580 и даље.³⁴

У 157. стиху сусрећемо мисао да се приповедањем несрећа олакшава патња особи која је такође њима погођена: **κουφιείς με τῶν μακρῶν στεναγμάτων**.³⁵ Ову формулацију наћи ћемо и у *Хекаби* и *Оресѿу*, али у сасвим супротном контексту! У првом случају, наиме, хор тројанских заробљеница, доносећи својој краљици вест о наредби за приношење на жртву њене кћери Поликсене, износи уверење да јој то сигурно неће ублажити патње (Eur. Hec. 104: οὐδὲν παθέων ἀποκουφίζουσ'...).³⁶ У другом случају видимо како Електра моли за помоћ Менелајеву кћерку Хермиону, како би ова умилостивила оца да Електри, Оресту и Пиладу уклони претњу смрћу (Eur. Or. 1341: οἴκτιρον ἡμᾶς κάπικούφισον κακῶν).³⁷

Почетак описа Кратандрове „авантуре” садржи израз, одн. склоп две речи (RD, 1.176), који се може наћи код Еурипида на више места, а означава прикрадање или успоравање хода. Тако у *Бакханѿкињама* наилазимо на исти израз **ἥσυχον πόδα** (Eur. Bac. 647),³⁸ у *Оресѿу* такође (136: ὦ φίλταται γυναῖκες, ἥσυχῳ ποδί χωρεῖτε...),³⁹ као и у *Медеји* (217: ... ἀφ' ἥσυχου ποδός). Нарочито је уочљив

²⁸ А не 928, како је погрешно наведено у Марковићевом издању, *ad locum* (Theodori Prodromi De Rhodanthes et Dosisiclis amoribus, 6); вероватно је у питању омашка, мада није искључено да се приређивач повео за истим податком изнесеним у Хегеровој студији (*Häger, De Theodori Prodromi fontibus, 77*).

²⁹ *Ebener, Euripides' Werke, I, 332; Hesk, The socio-political dimension, 83.*

³⁰ Eur. Med. 931: γυνή δὲ θῆλυ κατὶ δακρύοις ἔφω (Грчке трагедије, 516: „... ми, жене слабе, лако сузе лијемо”); Eur. Med. 889 sq.: γυναῖκές ἐσμεν ἀθλιώτατον φυτόν – ἀλλ' ἐσμεν οἶόν ἐσμεν, οὐκ ἐρῶ κακόν, / γυναῖκες (Грчке трагедије, 514: „... ми жене још смо бића најжалоснија”; исто, 488: „Међутим, такве смо ти – нећу рећи зло – / ми жене”).

³¹ „Женски род... склон сузама.”

³² Chr. pat. 748: γυνή δὲ θῆλυ κατὶ δακρύοις ἔφω – op. cit. 357: γυνή γάρ εἰμι κατὶ δακρύοις ἔφω – op. cit. 725 sq.: ἀεὶ γάρ ἐστι τῶν γυναικείων φύλον / πολύστονόν τε καὶ πολύδακρυ πλέον („Као жена је рођена да лије сузе” – „И рођена сам да, као жена, лијем сузе” – „Та вазда је женски род / склон многом јадиковању и плакању”).

³³ Eur. Hec. 536: τὸ θῆλυ γάρ πως μᾶλλον οἰκτρὸν ἀρσένων, (Euripid – Izabrane drame, 124: „Bolje od muškarca žena će izreći bol”).

³⁴ Soph. Ai. 580 sq.: ... μηδ' ἐπισκήνους γόους / δάκρυε: κάρτα τοι φιλοἰκτιστον γυνή. (Ajant / Sofokle, 46: „Pred šatorom ronžati nemoj! / Žene plaču vrlo su sklone”).

³⁵ Теодор Продром, 37: „... умањиће ми невоље и олакшати бол.”

³⁶ Хекаба / Еурипид, 10: „Умањити не могу невољу...”

³⁷ „Смилуј се на нас и олакшај нам бремене зала!”

³⁸ „Умири... корак.”

³⁹ „Жене, полако ступајте...” О томе више: *Walton, The Greek Sense of Theatre, 116.*

контраст између контекста тихог и лаганог хода, који Електра захтева од хора како не би узнемирио Ореста док се у сну привремено опоравља од дејства лудила проузрокованог мајчиним Еринијама,⁴⁰ и Кратандровог прикрадања љубавничкој одаји како не би изазвао подозрење осталих укућана.

Истој епизоди романа припада и опис „оружја” којим грешком, током кухине „битке”, бива убијена Хрисохроја (RD, 1.187: ... χειροπληθῆ... λίθον).⁴¹ Паралелу можемо наћи у *Феничанкама*, 1157 и даље: ... λᾶαν... ἀμαξοπληθῆ, с тим што је овде реч о правој бици у којој херој Периклимен, Посејдонов син, као бранилац Тебе, каменом смрска главу једном од нападача, Аталантином сину Аркаду. Кратандрова реакција на Хрисохројину погибију, очекивано, изазива у њему бурно осећање жаљења, и то не само за вољеном девојком него и зато што ће морати да настави живот уз такво сазнање, па он узвикује: καὶ τί γάρ μοι ζῆν ἔτι;⁴² (RD, 1.191). Сличне, или чак идентичне, синтагме којима се изражава крајње очајање код трагичких ликова многобројне су, па ћемо овде издвојити само неколике.

Хелена у истоименој Еурипидовој трагедији на тај начин два пута даје одушка својим патњама: први пут у ст. 56, када горко жали што је њена личност послужила као повод за огромно крвопролиће под Тројом (τί δῆτ’ ἔτι ζῶ;),⁴³ а други пут у ст. 293, где се згражава над перспективом присилног брака с варвариним Теоклименом, новим владаром Египта, на чијем двору проводи изгнаничке дане очекујући да јој супруг Менелај донесе спасење (τίν’ ὑπολείπομαι τύχην;).⁴⁴ Исту мисао исказује и Херакле над убијеном женом и децом (Eur. Herc. 1301: τί δῆτ’ αὖ με ζῆν δεῖ; τί κέρδος ἔξομεν / βίον γ’ ἀχρεῖον ἀνόσιον κекτημένοι;),⁴⁵ потом Адмет поводом моралне осуде⁴⁶ коју претрпи од своје околине⁴⁷ (Eur. Alc. 960 sq.: τί μοι ζῆν δῆτ’ αὖ κέρδιον, φίλοι, / κακῶς κλύοντι καὶ κακῶς πετραγότι;),⁴⁸ онда Поликсена док разматра свој статус робиње рођене као принцеза⁴⁹ (Eur. Nes. 349: τί γάρ με δεῖ ζῆν;),⁵⁰ затим Медеја у тренутку када сазнаје да ће је Тезеј оставити⁵¹ (Eur. Med. 145–147: τί δέ μοι ζῆν ἔτι κέρδος; / φεῦ φεῦ· θανάτῳ καταλυσαιμᾶν

⁴⁰ Janka, *Dialog der Tragiker*, 151: „Die Mahnung... zum Stillschweigen... in Euripideischen Szenen, in denen ein schlafender Besessener möglichst nicht geweckt werden soll.”

⁴¹ Теодор Продром, 38: „...огроман... камен.”

⁴² Нав. место: „... јер ја више немам зашта да живим!”

⁴³ „Зашто и даље живим?”

⁴⁴ „Шта ми је преостало?”

⁴⁵ Euripid – *Izabrane drame*, 139: „Pa što da živim? Kakvu vajdu imaću od žica zaludnog i grešnog?” О овоме више: *Wilson*, *Mocked with Death*, 76.

⁴⁶ *Ebener*, *Euripides’ Werke*, I, 320.

⁴⁷ *Dodds*, *Euripides und das Irrationale*, 63 sq.; *Wohl*, *Euripides and the Politics*, 11 и 13 n. 31.

⁴⁸ „Али каква је корист од живота, пријатељи, / за онога ко је на злу гласу и ко не стоји добро?”

⁴⁹ *Ibid.* 153 n. 23; *Torrance*, *Metapoetry*, 218.

⁵⁰ Хекаба / Еурипид, 16: „А шта да живим?”

⁵¹ *Sanders*, *Envy and Jealousy*, 137.

/ βιοτὰν στρυγερὰν προλιποῦσα)⁵² и, коначно, Андромаха када изражава намеру да ће радије умрети него допустити убиство свог и Неоптолемовог сина Молоса⁵³ (Eur. Andr. 404 sq.: **τί δῆτ' ἐμοὶ ζῆν** ἡδύ; πρὸς τί χρὴ βλέπειν; / πρὸς τὰς παρούσας ἢ παρελθούσας τύχας;).⁵⁴ Као (квази)синхрону паралелу могли бисмо навести аналогну секвенцу из *Сйрадања Хрисίωβοῖ*: **τί μοι δ' ἔτι ζῆν** κέρδος ἐστὶν ἐν βίῳ; / Αἰθ' αἴθε πότμῳ καταλύσαιμ' ἂν τάχει...⁵⁵

Будући да су слуге кривицу за Хрисохројино убиство свалиле на Кратандра, девојчин отац Андрокле одмах потом започиње над кћерком тужбалицу, која истовремено поприма обрисе клетве упућене набеђеном убици. У њој Андрокле, као знак нарочите несреће по девојку, наводи чињеницу да је умрла управо као девојка, тј. да се пре смрти није ни удала (RD, 1.215 sq.: ἀπῆλθες ἔνθεν... / **ἄνυμφος, ἀστόλιστος**,...).⁵⁶ Сазнавши за нужност свог приношења на жртву, Поликсена је у *Хекаби* истицала једино чињеницу да у свет мртвих одлази неудата (Eur. Нес. 416: **ἄνυμφος ἀνυμέναιος** ὧν μ' ἐχρῆν τυχεῖν).⁵⁷

Свадбени обичаји дају повода Продрому да још једном подражава своје превасходном трагичком узору Еурипиду: у RD, 1.217 sq. износи се очево кајање због немогућности да „запали свадбену бакљу”⁵⁸ кћерки, а Јокаста проговара нешто слично томе жалећи што јој се син Полиник оженио туђинком без мајчиног благослова (Eur. Phoen. 344–346: ... ἐγὼ δ' οὔτε σοὶ **πυρὸς ἀνῆψα φῶς** / νόμιμον ἐν **γάμοις** / ὡς πρέλει ματέρι μακαρίᾳ).⁵⁹

Жалост због нагрђивања Хрисохројиног лица, између осталог и крвљу истеклом из смрскане лобање, исказана формулацијом τῆ **ροῆ** τῶν **αἱμάτων** (RD, 1.249),⁶⁰ наводи нас да паралелу пре потражимо у већ наведеном одељку *Феничанки* (1160 и даље), где се јавља етимолошки сродан израз ἄρτι δ' οἰνώπων γένυν / καθημάτωσεν, а не, као што то чини Хегер,⁶¹ у семантички некомпатибилном одељку *Хелене*, 955 и даље (Менелајева најава самоубиства на Протејевом гробу: ... ἴν' **αἱματος ροαὶ** / τάφου καταστάζωσι).⁶² Наредни детаљ, овога пута у Кратандровој

⁵² Грчке трагедије, 485: „Та какву ми радост доноси живот? / О, леле, о, смрти! Учини ми крај / и живот ми јадни прекрати!”

⁵³ *Erbse*, Euripides' „Andromache”, 286–288; *MacAlister*, *Dreams and Suicides*, 198 n. 36; *Torrance*, *Metapoetry*, 195.

⁵⁴ „Чему ми служи живот и вид? / За садашње или за претходне патње?” ~ Hel. Aethiop., 2.16.1–6: ... βέλτιον ἢν... θατέρφ με τῶν ὀφθαλμῶν ἐλαττωθῆναι ἤπερ ἐπὶ σοὶ φροντίζειν.

⁵⁵ Chr. pat. 504 sq. („Каква ми је корист да останем у животу? / Камо среће да ме смрт брзо задеси!”)

⁵⁶ Теодор Продром, 39: „Не виде ти ни младожењу, ни свадбену опрему...”

⁵⁷ Хекаба / Еурипид, 18: „А мене као мому снађе то.”

⁵⁸ RD, 1.217 sq.: ... οὐδ' ὁ σὸς πυροσπόρος / **ἀνῆψεν** ἐν σοὶ **νυμφικὴν δαδουχίαν**.

⁵⁹ Euripid – *Isabrane drame*, 86: „Svadbenu baklju ne zapalih ti, k'o što srećnoj priliči majci.”

⁶⁰ Теодор Продром, 39: „... млазеви силне крви...”

⁶¹ *Häger*, *De Theodori Prodromi fontibus*, 81.

⁶² „... па да потоци крви / потеку по гробу.”

тужбалици над Хрисохројом, пружа нам очигледан пример Продромове употребе исте лексике у контексту сличном Еурипидовом. Кратандар, наиме, тврди да је његова вољена намерно подметнула своју главу под слугин камен, само како би спасла њега: ... στερρῶς ὑπερθνήσκουσα τοῦ ποθοῦμένου (RD, 1.291).⁶³ Иако то у Марковићевом издању текста није назначено, успели смо да пронађемо неколика слична места у *Алкесѿиди*, *Андромахи* и *Феничанкама*: у првопоменутој драми Алкестина слушкиња употребљава глагол ὑπερθνήσκω да би истакла пожртвованост своје господарице (Eur. Alc. 155 sq.: πῶς δ' ἄν μᾶλλον ἐνδείξαιτό τις / πόσιν προτιμῶσ' ἢ θέλουσ' ὑπερθανεῖν);⁶⁴ док се нешто касније поново појављује, овога пута у ноторном „надметању” у егоизму између Адмета и његовог оца Фере-та⁶⁵ (Eur. Alc. 681 sq.: ἐγὼ δέ σ' οἴκων δεσπότην ἐγεινάμην / κάθρεψ', ὀφείλω δ' οὐχ ὑπερθνήσκειν σέθεν);⁶⁶ хор у *Андромахи* на тај начин жали невину жртву, протагонистиѿиног сина Астијанакта (Eur. Andr. 597 sq.: τλήμιον δὲ σὺ παῖ, / μητρὸς λεχέων ὃς ὑπερθνήσκεις);⁶⁷ а Менекеј се у *Феничанкама* на сличан начин заклиње како ће дати свој живот за одбрану тебанске отаѿбине (Eur. Phoen. 997 sq.: ὡς οὖν ἄν εἶδητ', εἶμι καὶ σφῶσω πόλιν / ψυχὴν τε δώσω τῆσδ' ὑπερθανεῖν χθονός⁶⁸).⁶⁹

Већ у наредном, 292. стиху, погођен грижом савести, Кратандар самога себе оптужује као узрочника Хрисохројине смрти, па се њеном оцу Андроклу реторички и патетично обраћа са **πάτερ δύστηνε**,⁷⁰ притом вероватно имајући на уму два чувена предлошка, бар у лексичком погледу: Полидором дух у *Хекаби* мајци говори о **δύστηνος κόρη**⁷¹ мислећи на Поликсену⁷² (Eur. Hec. 45 sq.), а хор у *Μακκνι῿ом Хераклу* гледаоцима се обраћа помињући децу **πατρός / ... δυστάνου**,⁷³ тј. Хераклу, након злочина почињеног у раптусу лудила (Eur. Hec. 1031).

Правничка терминологија присутна је у знатној мери код Продрома, а у античких трагедиографа, и то нарочито Еурипида, неизбежна је, па тако у 353. стиху наилазимо на истицање начела непристрасности судија (у западној традицији познатијег као израз *audiatur et altera pars*): εὐθὲς νομίζω... **ἐπακροᾶσθαι**

⁶³ Теодор Продром, 40: „... да храбро умреш уместо свога драгана.”

⁶⁴ „Зар није доказала да мужа воли више од себе тиме што је хтела да умре уместо њега?”

⁶⁵ *Wilson, Mocked with Death*, 207 n. 2.

⁶⁶ „Ја сам те учинио господаром овог двора, створио сам те / и отхранио, али нисам дужан да уместо тебе и умрем!”

⁶⁷ „И ти, злосрећно дете, / које мораш умрети због мајчине / постеље.”

⁶⁸ Euripid – *Izabrane drame*, 99: „Znajte deco, spašću grad, život za zavičaj daću.”

⁶⁹ Овде треба напоменути да узрочно значење поменутог глагола нису уочили сви преводиоци Продромовог романа, или бар нису нашли за сходно да тај свој избор образложе. Конка, примера ради, даје само његово временско значење (Il romanzo bizantino, 79: „ti sei sacrificata... per colui che amavi”).

⁷⁰ Теодор Продром, 40: „... несрећни оче...!”; *Grossschupf, De Theodori Prodromi elocutione*, 51.

⁷¹ Хекаба / Еурипид, 8: „И двоје мртве дјеце рођене / још мало па ће мајка видјети.”

⁷² *Torrance, Metapoetry*, 212.

⁷³ Euripid – *Izabrane drame*, 133: „... pred ocem kletim...”

τῶν μερῶν ἐκατέρων...⁷⁴. Драмски преседани за ово место били би *Хераклови синови*, 179 и даље (τίς ἄν δίκην κρίνειεν ἢ γνοίη λόγον, / πρὶν ἄν παρ' ἄμφοῖν μῦθον ἐκμάθῃ σαφῶς;),⁷⁵ и *Андромаха*, 957 и даље (σοφόν τι χρῆμα τοῦ διδάξαντος βροτοῦς / λόγους ἀκούειν τῶν ἐναντίων πάρα).⁷⁶ Унутар говора „одбране” на суђењу Кратандру, коју оличава нико други до његов отац Кратон, износи се и предлог да се невиност оптуженог провери тзв. божјим судом, одн. провођењем Кратандра кроз огањ (RD, 1.377–389: ἰδοὺ Κράτανδρος εἰς μέσσην βῆτω φλόγα... / ... τὸ πῦρ πατῶν ἄκαυστος ἐντὸς ἰστάμην).⁷⁷

* * *

На самом почетку приповести о догодовштинама протагониста у **II певању**, Продром умеће једну епизоду из свакодневног живота, унутар које присуствујемо конвенционалном поздрављању бродара Стратокла са његовим пријатељем, родским трговцем Глауконом, приликом приспећа у родску луку. Из размене поздравâ сазнајемо за једну, са становишта развоја радње романа потпуно немотивисану, трагичну вест да је Стратоклу недавно син Агатостен изгубио живот тако што се кров родитељске куће на њега изненада срушио (RD, 2.41 sq.: ὁ παῖς δέ μοι τέθνηκεν... **συμπλοῦσης τῆς στέγης**).⁷⁸ Такав податак, изнет управо у овом контексту, неуместан је тим више што се његов, готово сигуран, узор налази у Еурипидовом *Махнийом Хераклу*, 905, где је идентичан израз употребљен да би се дочарао ужас злочина који се одиграва унутар Херакловог дома – његово чедоморство (θύελλα σείει δῶμα, **συμπίπτει στέγη**).⁷⁹ На лексичкој равни, додуше, можда би се могла назрети ауторову пародистичка намера у односу на једно место у *Јеванђељу њо Луки* (6.49): καὶ εὐθὺς **συνέπεσεν** (sc. οἰκία),⁸⁰ али је, по нашем мишљењу, овде вероватније у питању један Продромов аутоцитат. Реч је, наиме, о епизоди из завршног дела његовог шаљивог комада *Κατομνομαχία*, 371–375, где се за узрок погибије мачке, усред боја с мишевима, наводи пад натруле кровне греде: ... ξύλον κατελθὼν τῆς ὑπερτάτης στέγης... ἔπληξεν αὐτήν.⁸¹

⁷⁴ Теодор Продром, 43: „... држим да је право... саслушати обе странке...”

⁷⁵ „Како се може пресудити или сазнати прави узрок, / ако се претходно о томе не чује виђење обе стране у спору?”

⁷⁶ „Мудра је мисао онога ко је саветовао / да се морају чути и разлози противника.” О овом месту види више у *Sanders, Envy and Jealousy*, 155, и у *Torrance, Metapoetry*, 204 и 206.

⁷⁷ Теодор Продром, 43 и д.: „Нека Кратандар прође кроза сред пламена...”; „... прегазих преко ватре, али у њој остадох неопечен.” Сличан начин доказивања невиности јавља се и у Софокловој *Анијони* (264 и д.): ἦμεν δ' ἑτοίμοι καὶ μύδροις αἶρειν χερσὶν / καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοῦς ὀρκωμοτέιν) – Грчке трагедије, 430: „А хтели смо и мазију извлачити, / кроз огањ пролазити, богом кети се...”

⁷⁸ Теодор Продром, 52: „Него ми погине син... паде му кров на главу.”

⁷⁹ Euripid – *Izabrane drame*, 131: „Oluja trese dom, ruši se кров!” О овоме више: *Kosak, Heroic Measures*, 161.

⁸⁰ Нови Завјет, 57: „... и одмах је обори...”

⁸¹ На функцију ове епизоде у *Боју мачке с мишевима*, колико нам је познато, први је скренуо пажњу Александар В. Поповић у усменом излагању на Међународној конференцији о античкој драми, одржаној на Филозофском факултету у Београду 2008. године; о вези *Καίτομιμομαхије* с њој савременим романом види: *Hunger, On the Imitation of Antiquity*, 37.

За разлику од овог, мотив у 44. стиху, очево проливање „топлих капи суза” при помену мртвог сина,⁸² документовано је у две Еурипидове трагедије, од којих се, додуше, у другој јавља са супротним предзнаком: у *Χιῶוליῖῡ*, 737–740, Фаетонтове сестре на тај начин оплакују смрт брата (... ἔνθα πορφύρεον σταλάσ- / σουσ’ ἐς οἶδμα τάλαινα / κόραι Φαέθοντος οἴκτω δακρῦων / τὰς ἠλεκτροφαεῖς αὐγὰς),⁸³ а у *Хелени*, 633, код насловне јунакиње се, између осталог, и тако манифестује радост због поновног сусрета с мужем (... καὶ δάκρυ σταλάσσω).⁸⁴

У 50. стиху Глаукон позива своје госте да с њим поделе со (и хлеб), одн. трпезу (... κοινῆ μετασχεῖν τῆς παρ’ ἡμῖν ἐστίας... τῶν παρόντων ἀλάτων);⁸⁵ као што видимо, ради исказивања једног баналног позива на обед, Продром посеже за типично еурипидовским изразом, каква је управо наведена перифраза за саучествовање, али се код Еурипида она примењује искључиво на апстрактне појмове – добро, зло, болест, итд.⁸⁶ Тако нпр. аргивски старац у *Елекџири* исти спој речи користи када контемплира над карактером пријатељства⁸⁷ (607: εὐρημα γάρ τοι χρῆμα γίγνεται τόδε, / κοινῆ μετασχεῖν τάγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ),⁸⁸ а Федра у *Χιῶוליῖῡ*, пред самоубиство, тражи утеху у томе што ће и Хиполит осетити последице њеног бола⁸⁹ (730 и д.: τῆς νόσου δὲ τῆσδὲ μοι / κοινῆ μετασχεῶν σωφρονεῖν μαθήσεται).⁹⁰

Када су се, на знак домаћице Миртипноје, упутили ка трпези, Роданта, у складу с конвенцијама жанра, исказује девојачки стид и устручава се да слободно борави у друштву мушкараца. Њене речи у овом стиху (70: καὶ παντὸς ἀνδρὸς ὄψιν εὐλαβουμένη)⁹¹ највероватније су директно пренете из једног фрагмента трагедије *Данаја*, приписиване Еурипиду (Eur. frg. 1132.24: ... εἰς ἀνδρὸς ὄψιν εὐλαβούμενος μολεῖν).⁹²

Приликом описа својих осећања у тренутку заљубљивања у Роданту, Досикле, у ст. 219. и даље, узносећи похвалу (женској) лепоти, исказује (рето- ричко) питање засновано на сазвучју, одн. парономасији, како би своје тврдње поткрепио и позивањем на божанску милост (... τίς ἀχάριστος εἰς θεῶν θείαν

⁸² RD, 2.44: θερμοὺς σταλαγμοὺς ἐστάλαττε δακρῦων; *Grossschupf*, De Theodori Prodromi elocutione, 20.

⁸³ Грчке трагедије, 571: „... Фаетонта оплакују! / Сузе роне у гримизне вале, / од суза се бисер гради.”

⁸⁴ „... и сузе ми се сливају (низ образе).”

⁸⁵ Теодор Продром, 52: „... да за трпезом са нама поделе...”

⁸⁶ *Pucci*, Euripides’s Revolution, 55 n. 110.

⁸⁷ *Stevens*, Umgangssprachliche Ausdrücke, 123.

⁸⁸ „Ретка ти је то срећа кад можеш да нађеш / некога ко би делио и добро и зло.”

⁸⁹ О овоме више: *Ebener*, Euripides’ Werke, I, 338; *Lesky*, Psychologie bei Euripides, 94; *Solmsen*, Zur Gestaltung des Intrigenmotivs, 327; *Strohm*, Trug und Täuschung, 355; *Goodkin*, The Tragic Middle, 137; *Kosak*, Heroic Measures, 51.

⁹⁰ Грчке трагедије, 570: „Да, са мнош бол / поделиће, научиће се памети.”

⁹¹ Теодор Продром, 52: „... чувам се погледа свакога мушкараца...”

⁹² „... пазећи да не дође пред лице мушкараца.”

χάριν);⁹³ с друге стране, Антигона у *Феничанкама*, 1757, своје очајање пред полазак у прогонство из Тебе с оцем Едипом појачава уверењем да у таквом душевном стању ни њене молитве боговима неће бити добродошле, што је формулисано оксимороном: *χάριν ἀχάριτον ἐς θεοὺς διδοῦσα*;⁹⁴

У контексту Досикловог пролептичког оплакивања сопствене судбине, док замишља како га Родантин отац одбија у тренутку просидбе његове кћерке (RD, 2.301), уметнут је омиљени еурипидовски обрт ὑπὸ (ἀνὰ) στόμα φέρειν (ἔχειν), најчешће коришћен да наглас изрази нечије патње,⁹⁵ као што то Андромаха чини у ст. 93–95 истоимене драме: ... ἐμπέφυκε γὰρ / γυναίξι τέρσις τῶν παρεστώτων κακῶν / ἀνὰ στόμ' ἀεὶ καὶ διὰ γλώσσης ἔχειν.⁹⁶

Μεταφορικά изражавање љубавне жудње као Еросове жаоке, одн. стреле, код Продрома више поприма персонификовани вид него код Еурипида, будући да је код овог другог у *Хиполији*, 39, јасно да је у питању апстракција⁹⁷ (*κέντρα ἔρωτος*),⁹⁸ док бисмо у Продромовом тексту (RD, 2.303: εἰ μὲν τὰ πικρὰ τῶν ἐρώτων κεντρία...) готово били склони да именицу у множини (*τῶν ἐρώτων*) емендирамо у *Ἐρώτων*, између осталог и због барокизирајуће склоности већине световних аутора овог раздобља византијске књижевности,¹⁰⁰ сасвим у складу с духом хеленистичких учених литерарних играрија.¹⁰¹ Једина је разлика у томе што лик Федре уистину подлеже тој (недозвољеној) страсти, а Роданта се њој (макар и хипотетички) успешно супротставља.

За поређење из 318. стиха – да је Досиклов ум, опхрван бригадама, поигравао попут лађе која се „неукотвљена” (тако Марковић¹⁰² – боље: „без баласта”) нашла у олуји¹⁰³ – не бисмо се могли сагласити са Хегером, који као узор за то место

⁹³ Исто, 56: „Има ли човека... толико незахвална према божанској милости...”; *Grossschupf*, *De Theodori Prodromi elocutione*, 52.

⁹⁴ Euripid – *Izabrane drame*, 112: „Al' ljubav iskazah bozima nemilu!”

⁹⁵ У прилог оваквом виђењу види: *Loraux*, *La voix endeuillée*, 53 sq. и 58. О друкчијој употреби овог обрта код Еурипида види: *Roisman – Luschnig*, *Euripides' Electra*, 102; *Wohl*, *Euripides and the Politics*, 67.

⁹⁶ „... за жене је утеха / то што увек у устима и на језику / носе несреће које их погађају.” О овоме још и: *Roilos*, *Amphoteroglossia*, 93.

⁹⁷ *Knox*, *Der „Hippolytos” von Euripides*, 242; *Pucci*, *Euripides's Revolution*, 55 n. 109: „goad of love”. Види и: *Janka*, *Dialog der Tragiker*, 223, где се овај мотив пореди са аналогним у Софокловим *Трахињанкама*.

⁹⁸ ἐνταῦθα δὴ στένουσα κάκλεπληγμένη / κέντροις ἔρωτος ἢ τάλαιν' ἀπόλλυται / σιγῇ (Грчке трагедије, 542: „... све стење, жалац жудње сву је пробада, / за муку њену нико не зна у кући”).

⁹⁹ Теодор Продром, 58: „... да избегнеш љуте стреле љубави...”

¹⁰⁰ О томе више: *Појновић*, *Представа Ероса у роману*, 582.

¹⁰¹ Уосталом, нешто касније, у RD, 7.7, јавиће се и директно обраћање божанству Еросу (... δεσπότην”Еров), за које, истини за вољу, узор такође можемо наћи у *Хиполији*, где се, овога пута, узноси химна Еросу (Eur. Hipp., 538: Ἐρωτα δέ, τὸν τύραννον ἀνδράν); с тим у вези види: *Zarifi*, *Chorus and dance*, 234.

¹⁰² Теодор Продром, 58.

¹⁰³ ὡς ναῦς ἀνερμάτιστος ἐν κλυδωνίῳ.

наводи 48. стих *Хекабе*,¹⁰⁴ где се најављује проналазак Полидоровог леша у морским таласима (φανήσομαι γάρ, ὡς τάφου τλήμων τύχω, / δούλης ποδῶν πάροιθεν ἐν κλυδωνίῳ),¹⁰⁵ већ нам изгледа вероватнија могућност преузимања поетске слике из једног прозног текста: реч је о Платоновом дијалогу *Тееџети* (144 a–b), где се изричито помињу „лађе без баласта” (*ἀνερμάτιστα πλοῖα*) као *comparandum* за темперамент особа које имају изоштрени ум (ἀγχίνοι) и које добро памте. Мало даље, у 322. стиху, уочавамо израз *συρροή τῶν φροντίδων*,¹⁰⁶ чији је први члан корадикалан са аналогним изразом у *Андромахи*, 349 (*κακῶν... ἐπιρροάς*).¹⁰⁷

У стиху 393 сусрећемо још један конвенционални обрт за промену планова, заједнички Еурипиду и Продрому, али их овде, ипак, дубље повезује фрапантно сличан контекст: у *Ифиџенији* у *Аулиди* лик Менелаја најављује промену средства и друштва за постизање свог циља након братовљевог одбијања да, зарад покретања војске на Троју, жртвује кћер Ифиџенију (Eur. Iph. Aul. 413: ἐγὼ δ' ἐπ' ἄλλας εἶμι μηχανάς τινας / φίλους τ' ἐπ' ἄλλους);¹⁰⁸ Досикле ће, такође, након пропалог покушаја да просидбом задобије Роданту за супругу, прибећи заобилазном начину (RD, 2.393: εἰς δευτέραν γοῦν *μηχανὴν ἐτραπόμην*),¹⁰⁹ обезбедивши притом помоћ пријатеља ловаца.¹¹⁰

У ст. 415 и даље уочавамо употребу корадикалног глагола (συν)αρήγω у апозитивном положају, након афирмативног прилога ναί у адхортативном значењу,¹¹¹ код Продрома (RD, 2.415: Ναὶ **ναί, συναρῆζατε**, συγκυνηγέται...) и Еурипида (Eur. Med. 1277: **ναί**, πρὸς θεῶν, **ἀρῆζατ'** · ἐν δέοντι γάρ); ипак, не може се пренебрећи огромна разлика у патосу који се, сасвим неоправдано, јавља у првом случају, будући да Досикле поново позива пријатеље на отмицу Роданте, након што су му они већ понудили помоћ за извођење те акције,¹¹² док је у *Медеји* он на свом месту, тј. у пуној трагичкој тензији очајничког позива у помоћ¹¹³ који Медејина деца упућују хору у тренутку када им мајка прилази са сечивом у руци.¹¹⁴

¹⁰⁴ Häger, De Theodori Prodromi fontibus, 71.

¹⁰⁵ Хекаба / Еурипид, 8: „А робиња ће данас тијело / у таласима морским спазити...”

¹⁰⁶ Теодор Продром, 59: „... бујица брига...”; Grossschupf, De Theodori Prodromi elocutione, 57.

¹⁰⁷ „Последице... несрећа.”

¹⁰⁸ „А ја ћу наћи друге начине / и друге пријатеље.”

¹⁰⁹ Теодор Продром, 60: „... ја науних да нешто друго домислим.”

¹¹⁰ Као још један сличан случај јављања ове перифразе могли бисмо навести и фрагмент 1132.29 sq. (... εἰς *μηχανὴν* / τοιάνδ' ἐχώρησε – „... прибегао је таквом / средству”), за који, нажалост, не знамо из које Еурипидове драме потиче, па нам, самим тим, његов контекст није познат.

¹¹¹ Grossschupf, De Theodori Prodromi elocutione, 42 и 53.

¹¹² Теодор Продром, 61: „Деде, деде помозите ми, другови ловци...”

¹¹³ Грчке трагедије, 530: „Ах, боже, у помоћ! Та последњи је час!”

¹¹⁴ Исти глагол, у истом облику, налазимо и нешто раније у фабули романа, у ст. 402 (... μοι συναρῆζατε πρὸς μέγαν μόθον), али он ту није толико емфатично позициониран: Grossschupf, De Theodori Prodromi elocutione, 55. Узгред, у ст. 449 назначили бисмо аналогију у полиптотону (*μόνος μόνη*) с *Андромахом*, 1221 (*μόνος μόνοισιν*), која је, додуше, већ уочена (ibid. 51), али је функционално она безначајна, било контрастивно или компаративно гледано.

Изгледа пак да није ненамерна Продромова замисао да, кроз уста Глаукона – на гозби током које Досикле приповеда како се, заједно с отетом Родантом, спасао бекством на лађи трговца Стратокла, која се тада задесила у абидском пристаништу – ову перипетију прокоментарише на следећи начин: **Θεῶν λέγεις πρόνοιαν...** (RD, 2.455)¹¹⁵. Наиме, то се само за нијансу разликује од фразе којом се Орест, у истоименој трагедији, осврће на Електрино лукавство помоћу којег ће се њих двоје и Пилад избавити из до тада безизлазне ситуације, у којој су се нашли на Менелајевом двору, ст. 1179: **θεοῦ λέγεις πρόνοιαν...**¹¹⁶ (ту је реч о узимању Менелајеве кћери Хермионе за таоца).¹¹⁷

* * *

Недуго након почетка **III певања** наилазимо на поетску слику, конкретније хиперболу, приликом описа манифестација жалости код Стратокла током обреда приношења жртава у спомен на његовог, несрећним случајем погинулог, сина Агатостена (в. горе) (RD, 3.86: ... θερμῶν δὲ πηγᾶς ἐστάλαξε **δακρῶν**...)¹¹⁸. Еурипидов праузор овој слици налазимо у *Махнийџом Хераклу*, на месту где хоровађа изјављује како не може „сузбити сузе“¹¹⁹ пред призором Хераклове деце одевене у самртничке одежде (Eur. Herc. 442: ... τοῦσδε φθιμένων / ἔνδυσ’ ἔχοντας...). И у читавом пасусу посвећеном опису обреда приношења посмртних жртава Агатостену (RD, 3.89–97) сусрећемо упадљиве еурипидовске реминисценције, па чак и готово дословне формулације, преузете првенствено из истоврсне сцене с Поликсениним жртвовањем Ахилејевој сени у *Хекаби*¹²⁰ (стихови 527, 529 и д., 534–545): тако код Продрома, на почетку обреда, Глаукон „замоли присутне за тишину“¹²¹ а Неоптолем, код Еурипида, Талтибију „нареди да ахајску (му) војску смири“¹²² потом Глаукон „узе пун пунцат бокал чиста вина“¹²³ а Неоптолем „у руку узе чашу злаћану / и подиже је“¹²⁴ затим се Глаукон обраћа покојнику са „О сине драгога Стратокла“¹²⁵ а Неоптолем очевој сени

¹¹⁵ Теодор Продром, 62: „То ти је божје провиђење...“

¹¹⁶ „Мислиш ли на божанску промисао?“

¹¹⁷ Од интереса је, узгред, скренути пажњу на Продромову склоност, иначе и на другим местима изражену, ка „хиперкоректности“ у дочаравању паганског амбијента фабуле (овде: θεῶν – уместо Еурипидовог: θεοῦ).

¹¹⁸ Исто, 69: „... и стаде лити потоке топлих суза.“

¹¹⁹ Eur. Herc. 449 sq.: **δακρῶν** ὡς οὐ δύναμαι κατέχειν / γράϊας ὄσσων ἔτι πηγᾶς (Euripid – Izabrane drame, 122: „... suze suzbiti ne mogu, iz dva staračka oka teku k'o dva potoka“).

¹²⁰ Wohl, Euripides and the Politics, 52.

¹²¹ Теодор Продром, 69 (RD, 3.89: ... **πᾶσιν ἡρεμεῖν ἐπιτρέπων**).

¹²² Хекаба / Еурипид, 21 (Eur. Hec. 529 sq.: ... σημαίνει δέ μοι / **σιγὴν** Ἀχαιῶν **παντὶ κηρύξαι στρατῶ**).

¹²³ Теодор Продром, 69 (RD, 3.90: **λαβῶν φιάλην** ἀκράτου **πληρεστάτην**).

¹²⁴ Хекаба / Еурипид, 21 (Eur. Hec. 527 sq.: **πλήρες** δ’ ἐν χερσὶν **λαβῶν δέπας**).

¹²⁵ Теодор Продром, 69 (RD, 3.92: «ὦ **τέκνον**» εἶπε «τοῦ φίλου **Стратокλέος**»).

каже „Пелејев сине“;¹²⁶ онда Глаукон Агатостену „ову жртву лије за душу“;¹²⁷ а Неоптолем Ахилеју „помирницу приноси“;¹²⁸ и, коначно, Глаукон „ово месо шаље гробу“;¹²⁹ а Неоптолем позива оца да „се напије чисте црне крви“.¹³⁰ Иако се ове две сцене, са формалне стране, могу квалификовати, како рекосмо, као истоврсне, ипак је, у садржинском погледу, Продромова верзија псеудотрагичка, из простог разлога што је у њој реч о жртвовању плодова и вина, док се у *Хекаби* ради о приношењу људске жртве.¹³¹

У истом, „жртвеном“, контексту могла би се споменути још и паралела Поликсениног спуштања на колена пред смакнуће¹³² (561: ... καὶ καθεῖσα πρὸς γαῖαν γόνυ...) ¹³³ и Глауконовог седања на земљу ради отпочињања ритуалног обеда (98: ... χαμαὶ κλίνας γόνυ...).¹³⁴ Међутим, не бисмо се могли сагласити с Марковићем, детектовањем¹³⁵ једног места у *Ифиџенији на Тауриди* (332 и даље: ... ἐς δὲ γῆν γόνυ / καμάτῳ καθεῖσαν)¹³⁶ као могућег узора Продрому, будући да контекст уопште није компатибилан (у драми је реч о опису битке).

На типичан пример Продронове склоности ка патетичном и псеудотрагичком наилазимо у 114. стиху, када на гусарског војсковођу Гобрију, да би дочарао његову крволочност, примењује епитет δρακοντώδης („крвопија] са змајском главом“);¹³⁷ исти епитет Еурипид приписује лику Еринија које прогањају Ореста у истоименој драми¹³⁸ („девојке... змијског лика“).¹³⁹ Романописац се, чак, упушта и у детаљније парафразирање поменутог драмског стиха, што се види по његовом изналажењу речи сазвучних предлошку: αἰμοχαρῆ (RD, 3.114) ~ αἱματωπύς (Eur. Or. 256), κάραν (RD, *ibid.*) ~ κόρας (Eur. Or. *ibid.*).¹⁴⁰

¹²⁶ Хекаба / Еурипид, 21 (Eur. Нес. 534: ὦ παῖ Πηλέως). У свом преводу Н. Т. Ђурић је ово схватио као патронимик, па га је, вероватно стога, заменио личним именом: „Ахилеју“.

¹²⁷ Теодор Продром, 69 (RD, 3.96: ταῦτας θανόντι τὰς χοὰς τέθυκά σοι); о овом изразу више Grossschupf, De Theodori Prodromi elocutione, 27.

¹²⁸ Хекаба / Еурипид, 21 (Eur. Нес. 535: δέξαι χοὰς μοι τάσδε κλητηρίους).

¹²⁹ Теодор Продром, 69 (RD, 3.97: τοῦτων ταφέντι τῶν κρεῶν ἀπρηξάμην).

¹³⁰ Хекаба / Еурипид, 21 (Eur. Нес. 536 sq.: ὡς πίης μέλαν / κόρης ἀκραυφνὲς αἶμ’).

¹³¹ Wohl, Euripides and the Politics, 54.

¹³² Loc. cit.; Torrance, Metapoetry, 213.

¹³³ Хекаба / Еурипид, 22: „На кољена се спусти...“

¹³⁴ Теодор Продром, 69: „Тако рече, па клекну на земљу...“

¹³⁵ Theodori Prodromi De Rhodanthes et Dosisiclis amoribus, 40.

¹³⁶ Грчке трагедије, 616: „... те колено / од напора им на тле клоне.“

¹³⁷ Теодор Продром, 69.

¹³⁸ Torrance, Metapoetry, 47 и 58.

¹³⁹ Ст. 256: τὰς... δρακοντώδεις κόρας.

¹⁴⁰ О овоме више: Grossschupf, De Theodori Prodromi elocutione, 9. Истини за вољу, постоји извесна доза вероватноће да је, као претежнији узор за ово место, Продрому послужио лексикон *Суда*, у коме се, s.v. *Ἐκάτην*, каже: ... τὰ δὲ φάσματα αὐτῆς δρακοντοκέφαλοι ἄνθρωποι..., ὡς τὴν ἔθαν ἐκπλήττειν τοὺς ὀρώντας (Suidae Lexicon, 364: ed. Adler, 2.214).

За поређење једног тако апстрактног појма – као што је, у конкретном случају (RD, 3.146), лажно пријатељство – с кулама које деца у игри граде од песка, додуше, можемо наћи паралелу и у једном фрагменту Еурипидове трагедије *Ауџа* (frg. 272: τίς δ' οὐχὶ χαίρει **νηπίους ἀθύρμασιν**);¹⁴¹ али нам се ипак, за разлику од Марковића, чини да је оно потпуније развијено у спеву Георгија Писиде посвећеном стварању света (Georg. Pis. Hex. 568: καὶ κτίσμα χαννοῦν **παιδικῶν ἀθυρμάτων**).¹⁴² Оно што је, међутим, у потпуности промакло приређивачу издања романа, неколико стихова даље (RD, 3.157: **ἐφάπτεται** δὲ τοῖν **ποδοῖν** καθημένον),¹⁴³ јесте могућа веза израза ἐφάπτεσθαι ποδῶν τινος („преклињати кога”), са истозначном синтагмом ἄπτεσθαι γονάτων у *Хекаби*, 245 (Хекаба подсећа Одисеја на такав гест, којем је он прибегао када се нашао у тројанском заробљеништву:¹⁴⁴ ἦψω δὲ **γονάτων** τῶν ἐμῶν ταλεινὸς ὄν);¹⁴⁵ Два стиха касније, у RD, 3.159, овога пута Марковић уочава паралелу у придеву εὐτυχές, корадикалном са глаголом εὐτυχέω, у (Псеудо-)Еурипидовом *Ресу*, 319, појачану навођењем исте именице за оружје које симболизује успешног ратника (**δόρυ**); разлика је једино у томе што се, у првом случају, тим речима обичан пљачкашки „сатрап” додворава „гусарском војводи”,¹⁴⁶ док је, у другом, лик тројанског јунака Хектора тај који истиче сопствене ратничке врлине.¹⁴⁷

Узор за израз κατασκάψαντα πόλεις у RD, 3.162, који изговара лик Гобривије хвалишући се,¹⁴⁸ Марковић налази у изразу κατασκάψειν πόλιν,¹⁴⁹ који изговара Агамемнонов лик у 64. стиху *Ифијеније* у *Аулиди*.¹⁵⁰ Можда би се тај израз могао наћи и у формулацији κατασκάψων πόλιν, коју лик гласника изриче¹⁵¹ у 1155. стиху *Феничанки*.¹⁵² Ми, ипак, стојимо на становишту да, у овом случају, извор ваља радије тражити ван трагедиографије, јер најсличнији је, бар у формалном погледу, 138. стих првог певања историјског пева Теодосија Ђакона (Theod. Dias. Exр. Cret. 1.138: τὴν δὲ ξίφει δοῦς καὶ **κατασκάψας πόλεις**).¹⁵³ За израз у 186. стиху (**παντὸς αὐτὸν** sc. Γωβρύαν] **προκρίνομαι σατράπου**)¹⁵⁴ Марковићево

¹⁴¹ „Та ко се не радује дечјој игри?”

¹⁴² „... и слаба грађевина (као оне које) деца праве када се играју.”

¹⁴³ Теодор Продром, 71: „... таче се његових ногу као молилац...”

¹⁴⁴ *Torrance*, *Metapoetry*, 217 sq.

¹⁴⁵ Хекаба / Еурипид, 245: „И понизно ми стеже кољена?”

¹⁴⁶ RD, 3.159: ὦ ληστάναξ, ... **εὐτυχές δόρυ**.

¹⁴⁷ Eur. Rh. 319: πολλούς, ἐπειδὴ τοῦμόν **εὐτυχεῖ δόρυ**... Види: *Barrett*, *Staged Narrative*, 176.

¹⁴⁸ Теодор Продром, 71: „... колике је (силне непријатељске) градове разорио...”

¹⁴⁹ У прилог овој атрибуцији, на посредан начин, могло би се навести и мишљење у вези с овим местом код Еурипида у монографији *Fantuzzi*, *Achilles in Love*, 7 и 13 n. 29.

¹⁵⁰ „... треба да поведу рат и разоре (му) град...”

¹⁵¹ *Torrance*, *Metapoetry*, 111.

¹⁵² Euripid – *Izabrane drame*, 101: „... grad da zatre.”

¹⁵³ „... а њу предао мачу и порушио градове.”

¹⁵⁴ Теодор Продром, 72: „... зато њега (гј. Гобривију) ценим више неголи ма којег другог сатрапа.”

издање не бележи никакав извор,¹⁵⁵ па се овде пружа прилика да га допунимо: лик Хелене у истоименој драми, ст. 47, изговара исту синтагму – πάντων προκρίνας σωφρονέστατον βροτῶν (sc. τὸν Πρωτέα).¹⁵⁶

У оквиру Мистилове „саветодавне беседе”, у једном тренутку се појављује глагол κομψεύεσθαι – Мистил на тај начин саговорнику покушава да поједностави аргументацију у корист своје одлуке да Роданту посвети боговима, а не да је уручи Гобрији (RD, 3.213: κομψεύσομαι τι τῷ παρόντι μοι λόγῳ);¹⁵⁷ у истом значењу у *Ифиџенији* у *Аулиди* Агамемнон овај глагол користи како би окарактерисао вештог и бескрупулозног говорника¹⁵⁸ у лику свог брата Менелаја (Eur. Iph. Aul. 333: εὖ κεκόμψευσαι πονηρά: γλώσσ’ ἐπίφθονον σοφῆ),¹⁵⁹ будући да овај правда сва средства предузета да би постигао свој крајњи циљ – приношење Ифиџеније на жртву Артемиди и ометање њеног уручења Ахилеју за супругу.

Типичан пример Продромовог „снижавања” трагичког регистра представља пасус RD, 3.305–308, где уочавамо јасно подражавање стиховима 42 и 1262 из *Ифиџеније на Тауриди*: наиме, пошто је Гобрија покушао да силује Роданту, Досикле проглашава њен страх за варљиве визије и утваре које се јављају током сна (καινοὺς κατοπτεύσασα φασμάτων τύπους), а њихов настанак приписује узрочном дејству ноћи (ὁποῖα πολλὰ νῦξ παραλάττειν θέλει);¹⁶⁰ у Еурипидовој драми пак реч је о Ифиџенијиним, сасвим озбиљно схваћеним, пророчанским сновима¹⁶¹ (Eur. Iph. Taur. 42: ἂ καινὰ δ’ ἦκει νῦξ φέρουσα φάσματα),¹⁶² као и о етиологији настанка ритуалне праксе инкубације у делфијском пророчишту (1262: ... νύχια / Χθῶν ἐτεκνώσατο φάσματ’ ὀνειρώων...).¹⁶³ Пред Гобријиним обећањем да ће се заузети за Досиклово венчање са Мистиловом кћерком Калипом, као наградом за посредовање код Роданте у Гобријину корист, Досикле изражава неверицу и сумњу у могућност да заробљеник доспе до толике почести да се ороди са неким владаром (RD, 3.383–385: ἀνὴρ γὰρ αἰχμάλωτος εἰς ὕψος τόσον / ... / ὡς καὶ μετασχεῖν ἀρχικῶν κηδευμάτων).¹⁶⁴

¹⁵⁵ Theodori Prodromi De Rhodanthes et Dosiiclis amoribus, 43.

¹⁵⁶ Eur. Hel. 47: „... и сматрао је да је он (тј. Протеј) најчаснији од свих људи.” О аналогном контексту ова два места види: Hall, *Inventing the Barbarian*, 212, као и Grossschupf, *De Theodori Prodromi elocutione*, 35.

¹⁵⁷ Теодор Продром, 72: „Да то исто кажем на мало јаснији начин...”

¹⁵⁸ Snell, *Euripides’ „Aulische Iphigenie”*, 501; Sanders, *Envy and Jealousy*, 41.

¹⁵⁹ „Лоше ствари представљаш бољим; мудре речи су мрске.”

¹⁶⁰ Теодор Продром, 74 и даље.

¹⁶¹ Strohm, *Euripides’ „Iphigenie im Taurerland”*, 379; Torrance, *Metapoetry*, 90 и 226.

¹⁶² Грчке трагедије, 606: „А санак што га прошла ноћ ми донесе...”

¹⁶³ Исто, 659: „Земља тада роди снове...”

¹⁶⁴ Grossschupf, *De Theodori Prodromi elocutione*, 43. Узгред, треба напоменути појаву идентичног термина за сродство по женидби и у *Мегеји*, 76; о томе више у Torrance, *Metapoetry*, 224.

У донекле сличном контексту, у *Феничанкама*, 404, Полиник приповеда мајци Јокасти како га је до велике почести (*εἰς ὕψος μέγαν*) у изгнанству довело не његово порекло (*ἠϋγένεια*), него женидба са кћерком аргивског владара Адраста. Међутим, току радње романа више одговара други, романескни узор (*Хелиодорова Еϋϋιοϋска њовестѝ*), пошто се ту јавља и околност да се протагонисткињи-заробљеници наговештава брак са господаром, али и, исто као код византијског романописца, изражава уверење како плод те околности, за протагонисту, наводно, представља огромну срећу (*Hel. Aethior. 1.22: τό τε γὰρ αἰχμάλωτον οὖσαν τῆς τοῦ κρατοῦντος εὐνῆς ἀξιοῦσθαι πᾶσαν εὐδαίμονα τύχην ὑπερβέβληκε*).¹⁶⁵

И коначно, у једном од последњих јављања еурипидовских реминисценција у III певању – конкретно у RD, 3.419 – наилазимо на још једно трагедиографско опште место, а то је хиперболисање претрпљених невоља од стране протагониста (... καὶ μέχρι καὶ νῦν *μυρίους στέγεις πόνους*),¹⁶⁶ чије репрезентативне паралеле можемо наћи у *Хелени* (603: λέγω *πόνους σε μυρίους τλήναι μάτην*),¹⁶⁷ на два места у *Оресѝу* (689: *πόνουσι μυρίους ἀλώμενος*¹⁶⁸ и 1615: *πόνους πονήσας μυρίους*)¹⁶⁹ и у *Хераклу* (1275: *μυρίων τ' ἄλλων πόνων / διήλθον ἀγέλας*).¹⁷⁰

* * *

За разлику од улоге Нове атичке комедије у настанку романа као посебног књижевног рода у хеленистичко-римском периоду хеленске књижевности, утицај трагедије у том смислу много је мање проучен. Ово важи још више за романе византијског XII столећа. Стога је било неопходно предузети детаљнију анализу присуства античке трагедиографије, конкретно на примеру Еурипидових драма, у романескном спису Теодора Продрома, једног од оснивача (боље рећи, обновитеља) тог жанра у Византији. Показало се да његов роман – прецизније речено, његова прва три певања, изузета из целине дела ради концизности и прегледности анализе – обилује алузијама, мотивима, фразама, стилским фигурама, па и дословним цитатима, преузетим из опсежног опуса тог најпопуларнијег, у византијској и нововековној епохи, античког грчког трагедиографа.

¹⁶⁵ „Јер то да сам, иако заробљеница, сматрана достојном да постељу поделим с владаром, превазилази сваку срећу.”

¹⁶⁶ Теодор Продром, 79: „... а и даље патиш хиљаду мука.”

¹⁶⁷ „Кажем ти, све твоје муке биле су узалудне!”

¹⁶⁸ „... изморен неизмерним напорима...”

¹⁶⁹ „... претрпевши безбројне муке.”

¹⁷⁰ Euripid – *Izabrane drame*, 139: „... i bezbroj drugih muka preturih...”; Овом последњем придодали бисмо и сличну формулацију у Eur. Herc. 1353: ἀτὰρ *πόνων δὴ μυρίων ἐγευσάμην* (Euripid – *Izabrane drame*, 140: „Nebrojene iskusih muke”) – коју, зачудо, Марковићев списак извора изоставља (Theodori Prodromi De Rhodanthes et Dosisclis amoribus, 51). О овом стиху види: *Strohm, Trug und Täuschung*, 363.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Ajant / Sofokle, tr. G. Maričić, Beograd 2009.
- Euripid – Izabrane drame, tr. G. Maričić – A. Gatalica – L. Carević (Biblioteka Beskrajni plavi krug – Veliki pisci – velika dela svih vremena; knj. 2), Beograd 2007.
- Euripidis Fabulae (I–III), rec. N. Wecklein, Berolini 1899–1922.
- Grégoire de Nazianze, La passion du Christ, ed. A. Tuilier (Sources chrétiennes, no. 149), Paris 1969.
- Heliodori Aethiopica, rec. A. Colonna, Romae 1938.
- Il romanzo bizantino del XII secolo, ed. F. Conca (Classici greci. Autori della tarda antichità e dell'età bizantina), Torino 1994.
- Platonis Opera, ed. J. Burnet, Oxford 1903.
- Suidae Lexicon, ed. A. Adler (Lexicographi Graeci: vol. I), Lipsiae MCMXXXI.
- Theodori Prodromi Catomyomachia, rec. R. Hercher, Lipsiae MDCCCLXXXII.
- Theodori Prodromi De Rhodanthes et Dosiclis amoribus libri IX, ed. M. Markovich (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Stutgardiae et Lipsiae MCMXCII.
- Tragicorum Graecorum fragmenta, rec. A. Nauck, (ed. 2), Lipsiae MDCCCLXXXIX.
- Грчке трагедије / Ешил, Софокле, Еурипид, прев. М. Н. Ђурић (Библиотека Преводи Милоша Н. Ђурића; коло 1; књ. 1), Београд 2001 [Grčke tragedije / Eshil, Sofokle, Euripid, tr. M. N. Đurić, Beograd 2001].
- Нови Завјет Господа нашега Исуса Христа, прев. В. С. Караџић (Ново издање), Биоград 1966 [Novi Zavjet Gospoda našega Isusa Hrista, tr. V. S. Karadžić, Biograd 1966].
- Теодор Продром – Роданта и Досикле, прев. М. Марковић (СКЗ, коло LXXXVII, књига 578), Београд 1994 [Theodor Prodrom – Rodanta i Dosikle, tr. M. Marković, Beograd 1994].
- Хекаба / Еурипид, прев. Н. Т. Ђурић, Београд 1939 [Hekaba / Euripid, tr. N. T. Đurić, Beograd 1939].

Литература – Secondary Works

- Barrett J., Staged Narrative: Poetics and the Messenger in Greek Tragedy, Berkeley 2002.
- Dodds E. R., Euripides und das Irrationale, ed. E.-R. Schwinge, Euripides (Wege der Forschung; Bd. 89), Darmstadt 1968, 60–78.
- Ebener D., Euripides' Werke in drei Bänden (Bibliothek der Antike. Griechische Reihe), I–III, Berlin – Weimar 1966.
- Erbse H., Euripides' „Andromache“, ed. E.-R. Schwinge, op. cit., 275–304.
- Fantuzzi M., Achilles in Love: Intertextual Studies, Oxford 2012.
- Goodkin R. E., The Tragic Middle: Racine, Aristotle, Euripides, Madison – London 1991.
- Grossschupf F., De Theodori Prodromi in Rhodantha elocutione, Lipsiae 1897.
- Häger O., De Theodori Prodromi in fabula erotica *Ῥοδάνθη καὶ Δοσικλῆς* fontibus, Gottingae MCMVIII.
- Hall E., Inventing the Barbarian. Greek Self-Definition through Tragedy (Oxford Classical Monographs), Oxford 1991.
- Hesk J., The socio-political dimension of ancient tragedy, ed. M. McDonald – J. Michael Walton, The Cambridge Companion to Greek and Roman Theatre (Cambridge companions to literature), Cambridge 2009, 72–91.
- Hilberg I., Kann Theodorus Prodromus der Verfasser des *Χριστὸς πάσχω* sein?, Wiener Studien 8 (1886), 282–314.
- Hunger H., On the Imitation (Mimesis) of Antiquity in Byzantine Literature, DOP 23/24 1069/1970, 15–38.

- Janka M.*, Dialog der Tragiker: Liebe, Wahn und Erkenntnis in Sophokles' Trachiniai und Euripides' Hippolytos (Beiträge zur Altertumskunde; Bd. 207), München 2004.
- Knox, B. M. W.*, Der „Hippolytos“ von Euripides, ed. *E.-R. Schwinge*, op. cit., 238–274.
- Kosak J. C.*, Heroic Measures: Hippocratic Medicine in the Making of Euripidean Tragedy (Studies in ancient medicine; v. 30), Leiden – Boston 2004.
- Lesky A.*, Psychologie bei Euripides, ed. *E.-R. Schwinge*, op. cit., 79–101.
- Loraux N.*, La voix endeuillée: essai sur la tragédie grecque (NRF Essais), Paris 1999.
- Macalister S.*, Byzantine Developments, ed. *J. R. Morgan – R. Stoneman*, Greek Fiction. The Greek Novel in Context, London – New York 1994, 275–287.
- Macalister S.*, Dreams and Suicides: the Greek Novel from Antiquity to the Byzantine Empire (Classical Studies. Literary Studies), London 1996.
- Marciniak P.*, Greek Drama in Byzantine Times (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr. 2306), Katowice 2004.
- Mathiessen K.*, Manuscript Problems and Euripides' *Hecuba*, GRBS 10 (1969), 293–305.
- Pucci P.*, Euripides's Revolution under Cover: an Essay (Cornell studies in classical philology; book 65), Ithaca – London 2016.
- Roilos P.*, Amphoteroglossia. A Poetics of the Twelfth-Century Medieval Greek Novel (Hellenic studies; 10), Cambridge, Mass. – London 2005.
- Roisman H. M. – Luschnig C. A. E.*, Euripides' *Electra*: a Commentary (Oklahoma series in classical culture; vol. 38), Norman 2011.
- Sanders E.*, Envy and Jealousy in Classical Athens: a Socio-psychological Approach (Emotions of the Past), Oxford 2014.
- Snell B.*, Euripides' „Aulische Iphigenie“, ed. *E.-R. Schwinge*, op. cit., 493–506.
- Solmsen F.*, Zur Gestaltung des Intriguenmotivs in den Tragödien des Sophokles und Euripides, ed. *E.-R. Schwinge*, op. cit., 326–344.
- Stahl. H. P.*, On 'Extra-Dramatic' Communication of Characters in Euripides, ed. *J. Mossman*, Euripides (Oxford readings in classical studies), Oxford 2003, 122–138.
- Stevens P. T.*, Umgangssprachliche Ausdrücke bei Euripides, ed. *E.-R. Schwinge*, op. cit., 104–123.
- Strohm H.*, Euripides' „Iphigenie im Taurerland“, ed. *E.-R. Schwinge*, op. cit., 373–391.
- Strohm H.*, Trug und Täuschung in der euripideischen Dramatik, ed. *E.-R. Schwinge*, op. cit., 345–372.
- Torrance I.*, Metapoetry in Euripides, Oxford 2013.
- Walton J. M.*, The Greek Sense of Theatre: Tragedy and Comedy Reviewed, London – New York 1996.
- Wilson, N. G.*, Books and Readers in Byzantium, ed. I Ševčenko – C. Mango, Byzantine Books and Bookmen (Dumbarton Oaks Colloquium, 1971), Washington 1975, 1–15.
- Wilson, E. R.*, Mocked with Death: Tragic Overliving from Sophocles to Milton, Baltimore – London 2004.
- Wohl V.*, Euripides and the Politics of Form, Princeton 2015.
- Zacharia K.*, Converging Truths: Euripides „Ion“ and the Athenian Quest for Self-Definition (Mnemosyne, Supplementum 242), Leiden – Boston 2003.
- Zarifi Y.*, Chorus and dance in the ancient world, ed. *M. McDonald – J. M. Walton*, The Cambridge Companion to Greek and Roman Theatre, Cambridge 2009, 227–246.
- Пойовић, Д.*, Представа Ероса у роману доба Комнина и њена повезаност са савременом реториком, изд. *Б. Крсмановић – Љ. Максимовић – Р. Радућ*, Византијски свет на Балкану, II (Византолошки институт САНУ. Посебна издања, књ. 42/2), Београд 2012, 579–584 [*Popović D.*, Predstava Erosa u romanu doba Komnina i njena povezanost sa savremenom retorikom, ed. *B. Krsmanović – Lj. Maksimović – R. Radić*, Vizantijski svet na Balkanu, II, Beograd 2012, 579–584].

Dušan Popović

University of Belgrade – Faculty of Philosophy

dusanpo@verat.net

PSEUDO-TRAGICA PRODROMEA: THE SHADOW OF PATHOS
OVER THE GLITTER OF THE BYZANTINE SECULAR LITERATURE

Contrary to the role of the New Attic comedy in the emergence of the novel as a separate literary genre during the Hellenistic-Roman period of the Greek literature, the influence of tragedy in this respect is much less studied. The same holds true even more to the novel of the 12th century Byzantium. Therefore, it was indispensable undertaking a more detailed analysis of the presence of Classical tragediography – specifically concerning the case of Euripides' dramas – inside the literary work of Theodore Prodromus, one of the founders (that is, restorers) of the genre in Byzantium. It turned out that his novel *Rhodanthe and Dosicles* – more precisely its first 3 books, excepted from the entirety of the work due to larger conciseness and better layout – abounds with allusions, motifs, phrases, tropes and even with longer quotations took over from the extensive work of the afore-mentioned most popular Classical Greek tragediographer in the Byzantine and Early Modern periods. On this occasion, too, it has been verified a predominance of passages belonging to those three Euripides' tragedies which in Byzantium had obtained a 'canonical' rank as compared to the rest ones – the point at issue is the so-called Byzantine triad, comprising *Hecuba*, *Orestes* and *The Phoenician Women*.

However, it turned out that some other, less 'established' Euripidean dramas, and especially those containing a happy ending, are also to some degree present in the Prodromean novel. As regarded by the author of the paper, one could also search for the reason of this in the fact that these dramas, which originate mostly from the later period of Euripides' creation (among whom figures the already mentioned *Orestes*), contain sudden turns of events that, as a rule, lead to the rescue of the protagonists from hopeless situations, and their salvation; precisely that makes them close to main characteristics of a novel's plot. On the whole, although much more work on the research of the thorough influence of Euripides upon the Byzantine novelists is yet to come (not to speak of the whole tragediographical production), still, on the basis of the material studied here we can reach a preliminary general conclusion in the case of Prodromus' novel: although it is evident that the writer's aim is to evoke more intensively the sufferings of the protagonists by intertextual inclusion of certain phrases – even the entire sequences of tragical verses – into the tissue of his novel, he nevertheless often fails to achieve the proposed goal, and not infrequently he deviates into unfounded pathos; for all that, to be sure, we can not exclude a certain ironical or parodistic intention, too.